

קידוש השם של ברטה

מי השקיף ומה נשקף אל
ברטה מהחלון ביום
שנשמטה?
להק של גוילים
פרח אותה שעה בינה
ובין השמש ובצלם
פרפר לבן יחיד.

אותו היום מחרת שמחת
תורה היתה, והיא מהרהרת
ב־cabanelitos מימי
ילדותה, תורה אם היתה זה
חבור או פרוד שהוציאה את
אנשי סן־אליזריו, טקסס,
לשפות בשדות אסיף.

ביום ההוא גאו בה חרדות
צללים של איום רחפו
בכל אשר פנתה
גוזרת ותופרת את לבה
טלאים של אהבה אלמת
קרעי פרדה מהנגלה והנסתר
פרפר לבן עבר בצל גוילים
בעת שחשה על ערפיה את המכה
ושמא היתה זו עננה רכה
ושמא פסת ילון בה
נאחזה.

רק גיוהן ידע.

פשעב ונטל את אפרה מהמשרפה
לשמש מנקרת הצור הצופה לנהר
נשמע בברור משק פנפים נעלמות
ורוח פרצה מעלה מהעמק
ברטה נשארה עינים אפריות.
הימים נפתחו וברק שלד
הא־להים נגלה אליה, ואבותיה
שורפים עומדים ממעל לו.

עירם ומזה רעב קרן בחרונו
בעצם האמה שלו בערו
נקסיות של מספרים
והוא שוקע מספירה
לספירה ריקה כבור
מעמיד פנים אחור תופר
לעצמותיו הרועדות פתנת אור.

ברטה שאפה אור מלא ראות
אפרה, צפה אליו, עיניה המפחמות
זולגות שרף, חבקה בצעיף אפרה
בהק עצמותו הנורא. אמרה,
אהיה אשר אהיה אם כן בשר לך
תסרק אותי במסרקות של
קדושין ואהבת עולם הפוך.

מיד ירדה על כל העולמות
חפת מחשד חנוק
וברטה מקדשת
מקדשת.

קידוש השם של ברטה

ברטה קוסטיו קובוס נולדה בסן־אליזריו עירה קטנה הנמצאת במדינת טקסס שבארצות הברית, להורים קתוליים ממוצא מקסיקני. פגישתי הראשונה עם ברטה הייתה ב־1992, ככנס שעסק בצאצאי האנוסים בסנטה־פה שבמדינת ניו־מקסיקו שבארצות־הברית, ושם התחילה ידידות שהתפתחה לעומק רב, טרם באה על קיצה הטראגי. ברטה הייתה נשואה לאמריקני קתולי ממוצא פולני, ולה שני ילדים: בן בוגר ובת בשנות העשרה לחייה. היא הייתה אמנית.

תושבי סן־אליזריו המקוריים היו במקום מזה דורות וראו עצמם נבדלים משאר יוצאי מקסיקו. לרבים מהם היו מנהגים מיוחדים, ואלו הוסברו בדרך כלל באורחות האצולה של המשפחות המקיימות אותם. מנהגים אלה הקיפו את מעגל החיים כולו, החל ממנהגי אכילה וכלה במנהגי אבלות. המותר והאסור מבחינה חברתית. מנהגים הקשורים בניקיון הבית, כולל מים מיוחדים לניקיון, ועוד רבים. הפולקלור המקומי כלל גם את ה־cabanelitos, סוכות קטנות שהיו נבנות בשדות. גם אמה של ברטה לימדה אותה שבני המשפחה אינם כשאר המקסיקנים, וכי הם שייכים לאצולה הנוהגת במנהגי טהרה. היה דגש גדול על מנהגים הקשורים בהכנת מזון ואכילתו. השולחן היה מקודש, והפצים כגון עיתונים, תיקים וספרי טלפונים לא באו במגע איתו. בשר חזיר נחשב תועבה וכן ה־moreilla, נקניק הדרם הנפוצים באזור, מאכלים אלו, אליבא דבית־אמה של ברטה, הם מנת חלקם של פשוטי העם. אמה של ברטה אמרה לה להתחתן רק עם אנשים "נקיים", "אנשים משלנו", ולשאלתה כיצד תוכל להכירם ענתה אמה "אלו שנוהגים כמונו, הם הנקיים". ההפרדה בין בשר וחלב היתה מדוקדקת מאד, בטענה שערבוב יביא לקלקול קיבה. בין הארוחות היו הכלים נשטפים במים רותחים, וכלים מיוחדים נשמרו מתחת לכיור עבור אנשים בלתי מוכרים, ונשטפו בנפרד משאר הכלים. גם השבת נשמרה, כולל הדלקת נרות בישי הימנעות מעבודה כלשהי, וכן מנהגי קבורה ואכלות יהודיים ועוד שרידים רבים מאד של דיני עם ישראל ומנהגיו.

לא הזכר כל קשר ליהדות בביתה של ברטה, אך לעומת זאת אמה הייתה לוקחת אותה בקביעות לסרטים העוסקים בשואה ובוכה במשך כל הסרט. היא לימדה את ביתה שהגרמנים טמאים כולם, ונטעה בה תחושת הודדות וחוסר אונים משום שלא היה לאל ידם להושיע. כל שנות ילדותה עברו עליה הרחק מכל קשר עם יהודים ולכן, לא עלה על דעתה של ברטה שהיא או מנהגי ביתה קשורים בדרך כלשהי ליהדות. כשבעלה — פולני־קתולי, כאמור — טען שדרישותיה שירחץ את ידיו כל הזמן וההימנעות ממאכלים שונים מעידים על כך שהיא יהודייה, ברטה התייחסה לאמירה כהתגרות סתם. כשהגיעו לגרמניה במסגרת שירותו של בעלה בצבא־ארצות־הברית, וברטה הזכירה את דברי אמה שכל הגרמנים טמאים, היתה התפוצצות שבמהלכה טען בעלה בודאי מצאצאי אנוסי ספרד. כששבו לארצות־הברית, החלה ברטה במחקר גינאלוגי שעזמת אותה עם מוקדי האינקוויזיציה. היא שאלה את אמה שהודתה שאמנם הם יהודים. לאחר התגלית והאישור מפי אמה, פנתה ברטה לרב המקומי ששאל אותה אם היא שומרת תרי"ג מצוות. ברטה אמרה שלא, ושאלה את הרב אם הוא מקפיד על כולן. הרב ענה שכמובן הוא מקפיד, וברטה שאלה בתדהמה אם הוא מעלה קרבנות, וכן אם מעולם לא חמד מאומה, שכן מצוות "לא תחמוד" היתה חשובה מאד בחינוך שקיבלה וכללה איסורים מרחיקי לכת שכללו אף בקשת מתקן מחבר. הרב דחה אותה בשתי ידיים. לאחר זמן הצטרפה לקהילה רפורמית שאמנם לא דחתה אותה, אך כמשך השנתיים שעשתה אתם לא מצא הרב של קהילה זו זמן להיענות לבקשתה ולהפגש איתה ולו פעם אחת. במשך אותן שנים היו לברטה ולי שיחות־נפש ארוכות. ברטה חשה בושה על כך שאבותיה, לדעתה, בחרו ב"דרך הקלה" ולא ידעה לבנות את הגשר חזרה ליהדות. היו לנו שיחות ארוכות ולעיתים מלאות כאב. ברטה המשיכה במאמציה לנסות ולהבחין בין היהודי, הגוצני והמקומי שבמנהגים שוכרה, והתייעצה אתי רבות כשאלות אלו. עם הזמן גילתה ברטה שקרובי משפחה אחרים הודו כיהודים, נישאו ליהודים או אימצו ילד יהודי וגידלוהו בתו.

מאידך, המאמצים לברר את הזהות היהודית ולהתקשר עם הקהילה היהודית הולידו לחצים אנטישמיים נגד ברטה ובתה. המורה למוזיקה ומספר חברים הפסיקו להתראות עם הבת, בשל יהדותה. החברה הגינאלוגית שברטה עמדה בראשה הדיחה אותה מתפקידה. עם הזמן היא הרגישה איום ממשי לשלומה בתוך ביתה שלה. נגיבת החנק של הבידוד ההולכת וגוברת גרמה לברטה לחשוב על נסיגה, אך לדבריה בכל פעם שחשבה על כך מצאה עצמה יטחת שוב בידי האל על אם הדרך. כשיחותיה הרבות אמרה שהיא חסרת אונים, תלויה בתיומון האלוהי. היא חשה שהיא עוברת עם מספריים וגוזרת את כל הקשרים ללבה, ועם זאת, ככל שהבידוד והחרדה גברו, גברה גם תחושת הקרבה שלה לבוראה. במיטתה היו עמה אקדח להגנה וספר תפילה.

ברטה נפטרה למחרת שמחת תורה דגלויות התשנ"ד, כתוצאה מנפילה בלתי מוסברת מבעד לחלון ביתה. גיוהן, בעלה, בחר לשרוף את גופתה, מעשה שגרם זעזוע עמוק בקרב ידידה, שהעלו חליפות באותו את מוקדי האינקוויזיציה ואת המשרפות בפולין. מותה גרם למספר אנוסים ששמרו את זהותם כסוד להיחשף, וכך, גם במותה קידשה שם שמים רבבים.

שולמית חוה הלוי

נחת יב לספרו אמנו ביקור

מוסף בצרון ע"ש רב צעיר
לתרבות עברית ולחכמת ישראל